

wet : afstand = $0,4 + 0,3 \times 2^{n-2}$. De 'wet' gaat echter volledig de mist in voor Neptunus en Pluto. Nochtans blijkt vandaag dat, los van alle getallensymboliek en numerologie, er vanuit de chaostheorie een vernieuwde aandacht is voor deze en gelijkaardige wetten waarbij ik nu de aanhalingstekens bewust weglaat (zie : Ivars Peterson, *Newton's Clock. Chaos in the Solar System*, W.H. Freeman, New York, 1993, voor meer achtergrond). Deze wet is, met andere woorden, niet (langer) een goed voorbeeld om de gevaren te illustreren van een doorgedreven metafysisch-esthetisch wereldbeeld. Titius-Bode waren wel degelijk iets op het spoor.

Ten tweede, is het jammer dat de tekst wordt ontsierd door een aantal tikfouten (maar, gegeven dat het om een proefschrift gaat, volkomen begrijpelijk). Op een bijsluiter excuseert Derkse zich voor de mogelijke fouten in de Griekse citaten, maar het Engels gaat ook niet vrijuit. Zo heb ik alle varianten ontmoet op het woord 'successful'. Zoals hij zelf schrijft zijn tikfouten niet op hun plaats in een studie waarin schoonheid een centrale rol speelt.

Ten slotte een misschien niet onbelangrijke waarschuwing voor de (jongere ?) lezer : Derkse gaat ervan uit dat hij of zij voldoende Latijn kent waardoor het gros van de citaten onvertaald is gebleven. Voor de jury-leden van een proefschriftscommissie is dit een meer dan redelijke eis, maar voor een filosoof te lande niet per se. Ik hoop zeer gemeend dat we binnenkort menig artikel mogen verwachten van Wil Derkse, waarin hij deze zeer belangrijke problematiek op een voor alle filosofen toegankelijke wijze zal presenteren.

Jean Paul VAN BENDEGEM

HET POSTMODERNISME ALS PANDEMONIUM

Ronald Commers, red., *De Mens is dood. Leve de Mens*. Brussel, VUBPRESS, 1993, 135 p. ISBN : 90 5487 031-1.

De bundel *De Mens is dood. Leve de Mens* verzamelt vier filosofische essays van de hand van een musicoloog (Hermann Sabbe), een moraalfilosoof (Ronald Commers), een filosoof (Karel Boullart) en een moraal- en rechtsfilosoof (Koen Raes) — vier auteurs die, zoals de flaptekst stelt, allen behoren 'tot de Gentse school van denken' en, zo kunnen wij eraan toevoegen, tot de Vlaamse vrijzinnigheid. Het geheel wordt ingeleid door Ronald Commers, die ook het initiatief nam voor deze uitgave. Thema en doelstelling van deze gezamenlijke publicatie laat niets aan duidelijkheid te wensen over. De auteurs willen langs deze weg een antwoord formuleren op "het anti-humanisme van de laatste drie decennia" (p. 7). En Commers voegt eraan toe : "Zij [de auteurs] zitten op eenzelfde lijn wat betreft hun afkeuring van het defaitisme en pessimisme dat de westerling dreigt over te leveren aan een uitzichtloze kritiek [...] op de grote zingevende verhalen. [...] De vier auteurs verdedigen een herbronning van het westerse humanisme [...]. Zij waarschuwen tegen de verleidingen die van nieuwe wijsgerige en godsdienstige inbeeldingen uitgaan" (p. 7). —

"Laten we [daarom] onze verantwoordelijkheid weer opnemen," zo bezweert nog de inleider zijn mede-(moraal)filosofen, "en als klerken, al te ijverig bezig met de teksten over de teksten ..., ophouden verraad te plegen ! Laten wij weer zeggen wat wij moeten en wat wij kunnen denken, gegeven de globalisering van de politiek, de economie, de civilisatie en de media" (p. 11). Hiermee is ook de toon gezet van de essays uit deze bundel : een nauwelijks verholen wereldhistorisch pathos waarmee te vuur en te zwaard de recente lafhartige aanslagen op de Mens (volgens de titel met hoofdletter te schrijven) worden bestreden. Dat geldt althans voor de bijdragen van Commers, Sabbe en Boullart. Raes' tekst vormt daarop een gelukkige uitzondering. Op zijn artikel kom ik afzonderlijk terug.

Onder kritiek staan hier het postmodernisme en alle daaraan verwante denkstromingen en geesteshoudingen, waarin sporen van relativisme, nihilisme, enzovoort te bespeuren vallen. Zij hebben met elkaar gemeen, aldus de auteurs, dat ze in naam van een kritiek op de verregaande aanspraken van de moderniteit, het kind met het badwater weggoeien, en dus ook het moderne, humanistische project zelf van een op menselijkheid, redelijkheid en verantwoordelijkheid gebaseerde morele zingeving radikaal opgeven. Nu mag het al zo zijn, aldus nog de auteurs, dat de moderne aanspraken op een wat meer bescheiden leest dienen geschoeid, het besef dáárvan kan niet betekenen dat de humanistische idee zelf heeft afgedaan. Die blijft, eventueel wat bescheidener, overeind : dát wordt hier in elk geval nadrukkelijk onderstreept.

Op zich is daar niets problematisch aan. Ware het niet dat het pathos waarmee die (eenvoudige) stelling wordt beargumenteerd ook een inhoudelijke tol eist. De heilige verontwaardiging van waaruit gesproken wordt roept immers als vanzelf een quasi demonisch vijandbeeld op, waarvan het profiel, gezien de eisen van het genre, noodgewongen schematisch blijft, bij wijlen zelfs karikaturaal wordt. Wordt die vijand in het stuk van Commers nog met naam en toenaam genoemd (Rorty, Deleuze, bijvoorbeeld — p. 31-2, *passim*) dan verdwijnt hij bij Boullart volledig in de anonimiteit van de universele cultuurcrisis die de hele wereldgemeenschap en *a fortiori* onze beschaving thans in de greep houdt (p. 82-3, *passim*). Nergens wordt evenwel dwingend aangetoond waar en waarom welke auteurs, op grond van welke (verkeerde) argumenten welke (onhoudbare, nefaste, verwerpelijke ?) stellingen verdedigen, waartegen onze auteurs hier zo nodig hevig vertoerd dienen te keer te gaan. Het pathos van de reactie staat in die zin in schril contrast met de relatieve onzichtbaarheid van de vermaledijde vijand. Het resultaat is dan ook een ongewilde groteske, waarbij reminiscenties aan 'de man van La Mancha' nooit ver weg zijn. Sabbe lijkt dit overigens ook zelf te hebben gevoeld. Hij besluit zijn bijdrage immers als volgt : "Ik kan alleen maar hopen dat al dit laatste niet te zeer heeft geklonken als een Verkondiging, een reeks (p)recepten" (p. 28).

Afgezien van de algemene stellingen uit deze bundel — de enkele schimpscheuten aan het adres van de gelovige medemensen daargelaten — die naar ik meen élk weldenkend mens in essentie kan onderschrijven, óók de hier ten tonele gevoerde postmoderne 'defaitisten', 'nihilisten' en 'pessimisten', roept het genre tekst waarmee de lezer te maken krijgt vooral vragen op omtrent de status die hier aan de (moraal)filosofie wordt toegekend. Filosofie, moraalfilosofie en ethiek worden systematisch verbonden met zingeving, en wel in de meest strenge zin (p. 44-5). Taak van de filosofie en dus van de filosoof is zingeven

in de ethisch-existentiële zin van het woord. Aan de postmoderne nieuwlichters wordt verweten dat ze precies die taak — die *verantwoordelijkheid*, aldus Commers (p. 45) — ontlopen. Men kan zich hierbij de vraag stellen of het niet getuigt van een merkwaardig soort van wereldvreemde zelfoverschatting van de filosofie te denken dat ze op enigerlei wijze als 'zingever' van de heersende cultuur en samenleving zou kunnen doorgaan, laat staan als dusdanig functioneren. Is de tijd van overkoepelende zingevingsystemen, van religieuze of laïciserende aard, dan niet definitief voorbij? En indien de filosofie mordicus toch in verband moet worden gebracht met 'zingeving', bestaat haar taak dan precies niet hierin dat ze de heersende vormen van 'zingeving' of 'zinbeleving' onder kritiek brengt, niet vanuit een 'beter weten', maar vanuit een onvrede met het bestaande? En is het niet dat wat de hier veroordeelde denkstromingen en geesteshoudingen precies doen: de heersende denkstijlen en betekenisystemen op uitdagende wijze dwingen tot kritische zelfverantwoording?

Op dat stuk is de bijdrage van Raes werkelijk een verademing. Geen onheilsprofetieën, geen banvloeken, geen universele crisissen, maar een zakelijk en afstandelijk zij het niet ongeëngageerd verslag van twee hedendaagse denkers, Stephen Toulmin en John Rawls, die elk op hun manier een wijsgerig antwoord hebben ontwikkeld op de ethische problemen van hun tijd. Zo laat Raes zien hoe Toulmins en Rawls' uiteenlopende filosofische ontwikkelingen toch gedragen worden door een zelfde problematiek: de vraag naar de aard en de specificiteit van de ethische rationaliteit. Beiden, aldus nog Raes, komen daarbij tot de niet onbelangrijke slotsom dat rationaliteit niet verengd kan worden tot wetenschappelijke en/of instrumentele rationaliteit en ethiek tot puur subjectivisme ('wortber man nicht sprechen kann'), maar dat het morele ook zijn 'redenen' heeft. Die redenen dienen ongetwijfeld gecontextualiseerd — daarop heeft Toulmin onophoudelijk geïnsisteerd — maar tegelijk — en daar vinden beide auteurs elkaar — kunnen ze ook geëxpliciteerd en vooral worden bediscussieerd. Anders geformuleerd: de tegenstelling tussen (wetenschappelijke) rationaliteit en ethiek is, zo niet een verkeerde, dan toch een erg misleidende tegenstelling. Tot besluit wijst Raes nog op het belang van beide auteurs en hun beider beklemtonen van het redelijke gehalte van de ethische problematiek voor het hertekenen van het aloude ideaal van het humanistisch universalisme als een, zij het meer bescheiden, maar toch uitdrukkelijk *redelijk* humanisme.

Antoon BRAECKMAN

WELMENENDE 'KUNST'

Suzi Gablik, *The Re-enchantment of Art*. Londen. Thames and Hudson, 1991, 191 pp., £ 12,95, ISBN 0 50023 619 4

Dit is een bij aanbidding en bij een eerste doorbladeren aantrekkelijk boek, omdat het, tegen een bepaalde cultuur-historische en wijsgerige achtergrond, een problematiek